

értelme, a kérdés tehát az, hogy a mai magyar társadalom képes-e, és miként képes megteremteni azt a narratív politikai teret, amelyben a közös jövő fogalma nem üres politikai kampányfogás, hanem épp az ismétlődő, lassan automatikus kulturális gyakorlatok során válik evidens és biztos tapasztalattá.” (György Péter, *Az emlékezet szétesése – az olvashatatlan város*. 2000: Irodalmi és társadalmi havilap, 2006. 10., 8. p.)

⁴ György Péter: i. m., 8. p.

⁵ Lásd ehhez: Szabó Ildikó–Falus Katalin: *Politikai szocializáció közép-európai módra: A magyar sajátosságok*. In: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=demokraciara-magyar>.

⁶ A normatív-kritikai legitimitásfelfogás szerint a totalitárius diktatúráként felfogott kommunista rendszer egészében illegitim volt, mivel teljességgel hiányoztak a demokratikus akaratképzés, döntési struktúra jogállami feltételei. Empirikus-processzuális (értékmentes) nézőpontból azonban a totalitárius rendszereket is legitimnek lehet nyilvánítani, hiszen – mindegy, milyen motivációk miatt (azonosulás, anyagi vagy egyéb érdek, félelem, megszokás) – milliók követték a rendszer parancsait. Lásd ehhez: Zsidai Ágnes: *Legitimitás és legitímáció*. In Takács Péter (szerk.):

Államelmélet (Miskolc, 1993. 179–197. p.)

⁷ Lásd ehhez: Zarándy Zoltán (szerk.): *A múlt feldolgozásának kérdései: Európai minták a társadalompolitika, a komparatív nemzetközi történelemkönyv-elemzés területéről*. In: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2001-10-ta-Zarandy-Mult>. Ez a német tankönyvek elemzése alapján állapították meg, de ugyanez érzékelhető napjaink magyar tankönyveiben is.

⁸ Litván György, *A történelem haszna és ártalmai*. In: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=5270>.

⁹ Oakeshott Michael: *A politikai képzés*. In: <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/17/oakes.htm>.

¹⁰ A fogalom eredete László-Bencsik Sándor *Történelem alulnézetből* című szociográfiájához vezet vissza, amely tizenkilenc különböző korú szocialista brigádtag személyes élményeit meséli el a háborúról, és az azt követő, „felszabadulásként” aposztrofált időszakról 1973-ból.

¹¹ Zarándy Zoltán *A közelmúlt birtokbavételének pedagógiai kultúrája* című tanulmányában Gyáni Gábortól idézi Keith Jenkinst. In: <http://epa.niif.hu/00000/00035/00053/2001-10-ta-Zarandy-Kozelmult.html>.

Völler Viktória

Műltfeldolgozás és megismerés: Zsidai Ágnes, Hack Péter és Zinner Tibor kerekasztal-beszélgetése

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karán (ELTE ÁJK) 2009. november 19-én rendezték meg a *Rendszerváltás húsz éve* című konferenciát. Ennek során, a Szabadság panel keretében szervezték meg a *Műltfeldolgozás és megismerés* című kerekasztalt, amelynek előadói Zsidai Ágnes, Hack Péter és Zinner Tibor voltak. Ugyancsak a Szabadság panel keretében, de még a kerekasztal-beszélgetés előtt Hack Péter tartott előadást *Az átmenet igazságszolgáltatása, igazságtételi kísérletek* címmel, majd Zsidai Ágnes *A múlt feldolgozása Magyarországon* kérdéskörében tájékoztatta a hallgatóságot. Hozzájuk csatlakozott a Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék tiszteletbeli tanára, Zinner Tibor, a Legfelsőbb Bíróság tudományos kabinetfőnöke, akinek tudományos kutatói tevékenysége a 20. századi politikai bíraskodásnak a hatalommal való összefüggéseire, a bírói függetlenség alakulására, a hatalmi viszonyok működésére irányul, amelyek a politikai bíraskodás révén a társadalomra ható folyamatokkal kapcsolatosak. Zsidai Ágnes ugyancsak az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának

oktatója, jelenleg az Állam- és Jogelméleti Tanszéken (ÁJT) egyetemi docens. Kutatási területe a legitimitás és a legitímációelméletek, a rendszerváltás társadalmi, politikai és jogi feltételeinek, valamint a magyarországi igazságtételnek a kutatása, a tény (*Sein*) és érték (*Sollen*) kérdésköre. Hack Péter az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Büntető Eljárásjogi Tanszékén egyetemi adjunktus, kutatásai a rendőrségre, valamint az igazságszolgáltatás működésére és szervezetére, az emberi jogoknak a büntetőeljárásban való érvényesülésére, továbbá az átmenet igazságszolgáltatásának jogára irányulnak. A kerekasztal vitájának vezetője, s egyben a Szabadság panel irányítója is Gosztonyi Gergely, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszékének (MÁJT) oktatója volt, aki az első kerekasztal-beszélgetés kulcsszavául a *katarzis*, a megtisztulás fogalmát adta meg, amelyet korábban már mindhárom előadó használt a témával kapcsolatban.

Így kezdődött meg az ügynökkérdés tárgyalása, amely lényegében a műltfeldolgozás egyik legfontosabb eleme. Elsőként Zinner Tibor reflektált a témára, aki 1989-től a törvénysértő perek feltárását és az ún. semmisségi törvények megalapozását végző kormánybizottság elnöke volt. Szerinte erkölcsi, politikai és jogi elégtételt kellett nyújtani az embereknek, nem tehetjük meg, hogy ne foglalkozzunk a velünk élő történelemmel. Azért nem vezetett az 1989-es rendszerváltás olyan katarzishoz, mint az 1956-os forradalom és szabadságharc, mert nem elég, hogy azt mondták, „nyer”, 1956 után az ország meg lett félemlítve. A megtorló kádári diktatúra 1963. április 4-éig agyonlövetett vagy felkötött kétszázhuszonöt embert 1956-ért, 1966-ig pedig összesen négyszázhetven halálos ítéletet hirdettek ki Magyarországon, s ebből háromszázhetvenkettőt végre is hajtottak. Az elítéltek egyhar-

mada – nem '56-tal összefüggő – köztörvényes cselekményt követett el, közülük is ötöt különösen nagy kárt okozó lopásért ítélték el. A visszaesők esetében a Népköztársaság Elnöki Tanácsának rendelete 1950-től lehetővé tette a halálbüntetést, de a különösen nagy kár nagyságát jogszabály soha nem pontosította, tehát a bírákra bízta annak kiszabását. Ezek után nem is csodálható, hogy az emberek célja a túlélés lett, tehát úgy integrálódtak, ahogy azt „megmondták” nekik. Az országra rákényszerítették a titkolózást, így a csend rátelepedett hazánkra. A múltfeltárók már megbízatásuk idején tisztában voltak azzal, hogy minél több derül ki a múltból, annál rosszabb lesz a hatalmon lévő erők választási eredménye az 1990-es választás során. Az állambiztonság utolsó, legnagyobb bűncselekménye az iratmegsemmisítés volt, amelynek során a százöt–száz-hatezer személy dossziéjából, amelyek az ügynökök jelentéseit tartalmazták, csupán négyezer-ötszáz maradt meg; ez a mennyiség egyfajta tudatos és utólagos bűnbakállításra ad lehetőséget. Sajnos az ügynökügyön így az sem segít, ha az iratokat mindenki számára hozzáférhetővé tessék, s nem kötnék tudományos végzettséghez, bizottsági engedélyezéshez a megtekintésüket, hiszen a maga teljes mélységében nem tudhatunk meg mindent sem a szigorúan titkos állományról, sem a társadalmi munkatársakról, sem a segítő személyekről. Az iratok hiánya miatt a múlt már nem ismerhető meg. Ezen érdemben a közel 20 adathordozón tárolt adatok életre keltése sem segít.

Gosztonyi Gergely emlékeztetett Zsidai Ágnes korábban kifejtett véleményére, amely szerint egyfajta társadalmi igény is megfogalmazódott a felelősségre-vonásokkal kapcsolatban. Hack Péter szerint az ügynök-ügy csupán egy szelete az igazságtételnek, és szerinte is volt igény a tiszta lapra 1989–1990-ben, hiszen a katarzis kérdése valójában minden rendszerváltás fontos eleme. De ehhez többféle út is vezethet. Több mítosz is megdőlt a III/III-akkal kapcsolatban; az egyik legismertebb az, hogy MSzMP-tagokat nem lehetett beszervezni. Mint kiderült, ez csupán álhír volt, hiszen a párttagok között is jócskán akadtak ügynökök. Szóba került a közszereplő fogalma a kutatást lehetővé tévő törvényben, hiszen ebben a közszereplő nem a jogilag általánosan ismert fogalmat takarja, hanem csak azt jelöli, aki politikai közhatalmat látott el, s csak akkor, ha elfogadja ezt. Ekkor újra Zsidai Ágnes vette át a szót. A 1994. évi XXIII. törvény, vagyis az átvilágításról szóló törvény alkalmas arra, hogy bizonyos érintettek mindenféle következmény nélkül kisomfordáljanak a politikából. Zsidai Ágnes szerint – aki maga is érintett a közszereplők pereiben, hiszen mint az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának a jogásza viszi ezeket a pereket – felháborító, hogy miniszterek megtagadják közszereplői státuszukat. Zinner Tibor egy érdekes történetet tárt a hallgatóság elé, amely egy olyan magas rangú egyházi vezetőt érint, akiről fedőnévvel együtt került elő egy ún. hatos karton, amelyet a tudta nélkül készítettek róla, mert beszervezését fontolgatták. A hatos karton így valójában egy

munkatervet – és nem megtörtént eseményeket – rögzített. Hiába nem volt sohasem ügynök az illető, e karton miatt egy lemoshatatlan Káin-bélyeg maradt a rajta. Minderről semmit sem tudott, ezért ő maga kérte átvilágítását, s ekkor tudta meg, hogy létezik e „bűnjel”. Az átvilágító bizottság ezért igazolta azt, hogy a dokumentum valós, de a rajta szereplő adatok hamisak, és az illető főpap ártatlan. A hallgatóság köréből is érkezett kérdés az előadókhoz, amely az iratmegsemmisítő személyére irányult. A kérdésre Zinner Tibor adta meg a választ, amely szerint az Állambiztonság több dolgozója meghatározott szempontok alapján kiválogatva küldte az iratokat megsemmisítésre. Lényegében ez a szelekció a hatalomátmentés egyik klasszikus példája, s Eris almája az utókor számára.

A következő kérdés azt feszegette, hogy akkor mégis minek az alapján lehet biztosan tudni, hogy valaki ügynök volt. Erre Zinner Tibor és Zsidai Ágnes közösen válaszolt. Zinner Tibor kifejtette: a törvény pontosan előírja, milyen feltételek megléte szükséges ahhoz, hogy valakinek az aktájából tudni lehessen, hogy ő ügynök volt. Zsidai Ágnes szerint egy dossziéről körülbelül negyven százalékos biztonsággal állapítható meg az, hogy az illető ügynök volt-e vagy sem. Zinner Tibor véleménye szerint ebben a kérdésben az egyik legnagyobb gond az, hogy csak a III/III-as ügynökökkel foglalkozunk, míg a Rákosi- és a Kádár-féle diktatúra rendszerében működő többi szolgálatot figyelmen kívül hagyjuk. Gosztonyi Gergely tette fel a mindenkit érdeklő kérdést, hogy lenne-e európai megoldás a kérdés végleges megoldására. Hack Péter szerint a problémák ellenére a nyilvánosság lenne a legjobb alternatíva, hiszen a többi ügynökségnek, szemben a III/III-ossal, rengeteg irata maradt meg különböző helyeken, amelyeket napjainkig még senki sem fogott össze, nézett át teljes egészében. Zinner Tibor megemlíti, hogy az iratokat csupán egyetlen ember ismeri átfogóan, a Legfelsőbb Bíróság egyik bíróját, akit a politika bízott meg az áttekintési feladattal. De felháborítóan tartja, hogy hiába él Magyarországon a társas bíráskodás szabálya, ezzel szemben a három vagy öt fő helyett mégis csak egyetlen személyt bízták meg ezzel a feladattal, aki hiába hozott szerinte helyes döntéseket, mégis a meghurcoltatások céltáblájává vált.

Ezután újra a közönség soraiból érkezett kérdés, amely azt feszegette, hogy miért nem volt korábban senki sem, aki tenni akart valamit az ügynökökkel és az árulással kapcsolatban. Erre Zinner Tibor egy újabb történettel válaszolt. Az 1950-es években, 1956-ot követően Miskolcon megrohmozták az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) székházát, és kidobálták onnan az iratokat, amelyek egy részét tizenegy fiatal és egy idősebb ember lemásolt. A másolatok között megtalálhatók voltak az ügynökök – valamennyiük fedőneve, foglalkozása, lakcíme és az alkalmazási területeik, s az is, hogy milyen (amerikai, angol, francia, izraeli, jugoszláv, nyugat-német stb.) vonalon dolgoztak – és az ügynöktartó tisztekkel való találkozások céljaira használt lakások (és tulajdonosaik) adatai. Az egész ügynök-rendszert összefogó személy a Miskolci Egyetem

személyzeti vezetője volt, vagyis pont olyan ember, akire senki sem gyanakodhatott, személye semmilyen feltűnést sem keltett, hiszen nála a különböző korosztályokhoz tartozó emberek, naponta több tucat – nappali, esti és levelező tagozatra járó – diák megfordult az irodájában. Zinner Tibor kutatásaiból kiderült, hogy ez az ország több helyén is érvényesült, vagyis az ügynökökkel kapcsolatot tartók a helyi felsőoktatás különböző szintű adminisztratív alkalmazottai voltak. Mindez jelzi, hogy miképpen működött a rendszer, s ebből fakad, hogy a tényfeltárások alfája és ómegája nem lehet más, mint az ún. szocialista társadalmi berendezkedés adminisztratív területeinek, illetve ezek fő- és alrendszerének tudományos vizsgálata. Ezután Zsidai

Ágnes arra vonatkozóan intézett kérdést Zinner Tiborhoz, hogy voltaképpen miért maradt el a katarzis például az átvilágítások során, miért kapott ez ilyen csekély nyilvánosságot? Zinner Tibor válaszában kifejtette, hogy azért, mert ekkor is a szovjet mintát követjük, és lényegében kizárták a nyilvánosságot a folyamatokból. Hack Péter szerint azért maradt el a katarzis, mert sem az áldozatok, sem pedig az elkövetők nem jelentek meg a nyilvánosság előtt.

Ezzel az idő rövidsége miatt sajnos befejeződött a kerekasztal-beszélgetés, de reméljük, hogy a közeljövőben adódik még lehetőség a téma további fejtegetésére, hiszen nem szabad sem a múltat felednünk, sem pedig vakon elfogadni az esetleg csalóka tényeket.

Veress Szilvia

Beszámoló az alkotmányos büntetőjoggal foglalkozó kerekasztal-beszélgetésről

Barándy Péter ügyvéd, Halmai Gábor egyetemi tanár, valamint Lévay Miklós tanszékvezető egyetemi tanár és alkotmánybíró az Alkotmánybíróság (AB) büntetőjogi témájú határozatairól beszélgetett az Alkotmányos büntetőjog elnevezésű kerekasztalban. A beszélgetést Ligeti Miklós, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (IRM) Statisztikai és Elemző Osztályának főosztályvezető-helyettese vezette. A beszélgetésnek kiemelkedő jelentősége volt abból az okból kifolyólag is, hogy Lévay Miklós alkotmánybíróként ekkor nyilatkozott először szakmai fórum előtt.

I. A halálbüntetés kérdésköre

Elsőként a szankciórendszer alkotmányosságának kérdése merült fel, ezen belül is a halálbüntetés alkotmányellenességét kimondó alkotmánybírói határozat. Halmai Gábor szerint a döntés néhány elemével kapcsolatban elméleti nehézségek vannak, amit az abortusz- és az eutanáziadöntések is igazolnak. Szerinte az Alkotmánybíróság a továbbiakban már nem ragaszkodott következetesen az e döntés indoklásában elhangzott fontos megállapításokhoz. Például az élethez és emberi méltósághoz való jog egységként kezelése a szólásszabadsággal kapcsolatos későbbi döntésekben

fel sem merült. A határozat indoklása bizony meglehetősen rövid, ahogy Bárándy Péter is említette, ez pedig legfőképpen arra utal, hogy nem volt vita a kérdés eldöntésében: a halálbüntetés alkotmányellenes.

Halmai Gábor és Lévay Miklós hozzászólásukban röviden rámutattak arra, hogy viszonylag sok párhuzamos véleményt csatoltak a döntéshez, ami azt jelzi, hogy az indoklásban, vagyis abban, hogy a halálbüntetés miért is alkotmányellenes, már korántsem volt egyetértés. A halálbüntetés megelőző hatása statisztikailag egyáltalán nem bizonyítható, így ez – egyébként is kriminológiai, nem pedig alkotmányossági érv – nem szerepelhetett az indoklásban. A Halálbüntetést Ellenzők Ligája, amelynek Lévay Miklós is tagja volt, a kegyetlen és szokatlan büntetések tilalma felől közelítette meg a kérdést. Az Alkotmánybíróság azonban döntését az Alkotmány 8. § (2) bekezdésére alapította. A rendelkezés értelmében alapvető jog lényeges tartalmát még törvény sem korlátozhatja. Ennek nyomán a testület megállapította, hogy a halálbüntetésre vonatkozó Btk. rendelkezés az élethez és az emberi méltósághoz való jogot nem csupán korlátozza, hanem lehetővé teszi ennek a jognak a „teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését”. Ezzel összefüggésben Sólyom László párhuzamos véleményében azt az álláspontot képviselte, hogy az Alkotmány 8. (2) bekezdése az élethez és az emberi méltósághoz való jogra alkalmazhatatlan, mert ez a jog fogalmilag korlátozhatatlan. Lévay Miklós utalt arra, hogy Szabó András párhuzamos véleménye különösen azért volt jelentős, mert Szabó alkotmánybíró itt fejtette ki először azt, ami később az Alkotmánybíróság álláspontjává vált, hogy az arányos büntetés „az egyedül lehetséges alkotmányos jogállami büntetés”. Lévay Miklós hozzátette, hogy az 1995-ben elfogadott 1214/B/1990-es határozatból – amelynek előadó bírása Szabó András volt – az is kiderül, hogy az Alkotmánybíróság az arányosság alatt nem kizárólag a tettarányosságot érti. A korábbi büntettség (lásd visszaesők és kategóriák) értékelése önmagában nem jelent aránytalan büntetést.